

“Бекитемин”

К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин проректору, а.ч.и.д., профессор

Т. Дж. Чортоңбаев

“ 11 2021 ж.”

К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинин топурак таануу, агрохимия жана дыйканчылык кафедрасынын кеңейтилген отурумуна Республикалык топурак-агрохимиялык станциянын кызматкерлерин чакыруу менен өткөрүлгөн 2021-жылдын 6- январындагы № 1 протоколунан

көчүрмө

Катышкандар: кафедра мүчөлөрү жана чакырылгандар.

Мамбетов К. М. – а. ч. и. к. (06.01.04), доцент, топурак таануу, агрохимия жана дыйканчылык кафедрасынын башчысы, кафедра кеңейтилген отурумунун төрагасы; Карабаев Н. А. – а. ч. и. д. (03.02.13), профессор; Дуйшембиев Н. Д. – а. ч. и. д. (06.01.04), профессордун м. а.; Орозакунова Р. Т. – б. и. к. (03.02.13), ТТАД каф. доценти; Ызаканов Т. Ж. – а. ч. и. к. (03.02.13), доценттин м.а.; Молдоканова М. С. - топурак таануу, агрохимия жана дыйканчылык кафедрасынын ага окутуучусу.

Чакырылгандар:

Асаналиев А. Дж. - а. ч. и. д. (06.01.09 и 06.01.05), доцент; Эргешова К.Э. - а. ч. и. к. (06.01.09), “Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо” кафедрасынын доценти; Эшимкулова Г. Ф. - а. ч. и. к. (06.01.04), доценттин м. а.; Орынтаева К. - “Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо” кафедрасынын ага окутуучусу; Султанбаева В. А. - а. ч. и. к. (06.01.01) “Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо” кафедра башчысы, доцент; Исаев К. М. - Республикалык топурак-агрохимиялык станциясынын директору; Баянов А. К. - Республикалык топурак-агрохимиялык станциясынын бөлүм башчысы; Тургунбаев К. К. - а. ч. и. д. (06.01.09), доцент, токой чарба жана мөмө-жемиш өндүрүү кафедрасынын башчысы; Аалиев С.А.- токой чарба жана мөмө-жемиш өндүрүү кафедрасынын окутуучусу; Жунусов К. К.- а. ч. и. к. (06.01.07), доцент, – “Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо” кафедрасы; Баялиева К. Ж.-

а. ч. и. к. (06.01.05), доцент, – “Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо” кафедрасы.

КҮН ТАРТИБИ:

1. С. А. Мамыткановдун 03.02.13 - топурак таануу адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган: “Ысык-Көл ойдуңунун топурактарынын мониторинги жана анын илимий-практикалык мааниси” темасындагы диссертациялык ишин талкуулоо.
2. Баяндамачы : С. А. Мамытканов

Төрага: Күн тартибинде

Суроо боюнча, топурак таануу, агрохимия жана дыйканчылык кафедрасынын кеңейтилген отурумунун төрагасы Мамбетов К.М.:

Урматтуу кафедра отурумунун катышуучулары жана чакырылган коноктор, изденүүчү С. А. Мамыткановдун “Ысык- Көл ойдуңунун топурактарынын мониторинги жана анын илимий- практикалык мааниси”, темасындагы диссертациялык ишин материалдарын талкуулоо.

Диссертантка сөз берердин алдында, регламентти белгилеп алсак.

Талкуудан кийин, баяндамачыга - 20 мүнөт берилди.

Сөз изденүүчү С. А. Мамыткановко берилет.

“Ысык- Көл ойдуңунун топурактарынын мониторинги жана анын илимий- практикалык мааниси” докладында Мамытканов С. А. диссертациялык иштин жоболорунун негизинде маалымат берди. Регламент сакталды. (Доклад тиркелет).

Суроолор:

1. **Эргешова К. Э.** – “Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо” каф. доценти.

Суроо: Изилдөө ишин башка топурактарга таркатса болобу?

Жооп: Рахмат. Изилдөө ишинин жыйынтыгында Ысык- Көл одуңунда тараган ачык коңур топурактардан башка бозомук- күрөң, ачык куба күрөң, кара коңур, кара топурактардын мониторингдик базалык маалымат көрсөткүчтөрү даярдалган. Учурда бул иштин уландысы катары ачык куба күрөң, кара коңур жана кара топурактарында изилдөө иштери жүрүп жатат.

Суроо: Изилдөө иши кайсыл методиканын негизинде жүргүзүлгөн?

Жооп: Рахмат. Изилдөө иши Кыргыз Республикасынын айыл чарба багытындагы жерлеринин мониторингинин 1999- 2005 жана андан аркы жылдары боюнча программасынын” алкагында жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1999- жылынын 1 мартындагы №115 Токтому менен бекитилген “Кыргыз Республикасынын айыл чарба багытындагы жерлердин мониторингинин Жобосунун” негизинде жүргүзүлгөн.

2. **Мамбетов К. М.** – а. ч- и. к., топурак таануу, агрохимия жана дыйканчылык кафедрасынын доценти.

Суроо: Өндүрүшкө сунуштоону колдонуу актылары барбы?

Жооп: Рахмат. Республикалык агрохимиялык станциясы тарабынан колдонуу аксы бар. Актылардын оригиналдары диссертациялык иш кагаздардын тизмесинде тиркелген.

Суроо: Изилдөө ишинде Гумус, NPK тышкары, кайсыл анализдер жүргүзүлгөн?

Жооп: Рахмат. Сиз белгилеген лабораториялык талдоолордон тышкары топурактын гранулометрикалык курамы, карбонттуулугу, рН чөйрөсү, топурактын сиңирүү сыйымдуулугу, сиңирилген натрий, туздуулукту аныктоо боюнча катуу калдыкты аныктоо анализдери жүргүзүлгөн.

Дуйшембиев Н. Д. – а.ч - и. д., профессордун м. а.

Суроо: топурактын гранулометрикалык курамы кайсы усулду жардамы менен жүргүзүлгөн.

Жооп: Рахмат. Топурактын гранулометрикалык курамы Грабаров, Уваровдун модификациясындагы пирофосфаттык жана Качинскийдин усулу боюнча Республикалык топурак агрохимиялык станциясына караштуу топурак лабораториясында аныкталган.

Суроо: Узак убакытты камтыган изилдөө ишинде гумустун өзгөрүү динамикасы жөнүндө эмне айта аласыз?

Жооп: рахмат. Изилдөө иши байкоочу жерде 10 жыл аралыгында жүргүзүлгөн. Изилдөө ишине таянуу менен 10 жыл аралыгында гумустун төмөндөөсү 28,1 % түзөт. Ачык- коңур топурактарында жүргүзүлгөн изилдөөлөр көрсөткөндөй, топурактагы гумустун төмөндөшү Ысык- Көл ойдуңундагы көпчүлүк агрардык чарба субъектилерине дагы мүнөздүү.

Асаналиев А. Дж. – а.ч и.д., доцент.

Суроо: мониторингдик изилдөө иши менен топурак изилдөө ишинин айырмачылыгы эмнеде?

Жооп: Рахмат. Топурак изилдөө иштери ар 10 жылда бир жолу, 24 же 115 га бир топурак кесиндиси аркылуу үлгүлөр алынып изилденет. Мониторингдик изилдөө иштери аймакта тараган негизги топурак түрлөрүндө, белгилүү туруктуу аянтта жүргүзүлүп, экономикалык жана илимий- практикалык мааниси боюнча кыйла натыйжалуу жана изилдөө чыгымдарынын төмөнкү көлөмү менен айырмаланат.

Суроо: Топуракка келип түшкөн малдын кыгынан бөлүнгөн көмүртек боюнча изилдөө жүргөнбү?

Жооп: рахмат. Мындай изилдөө диссертациялык ишин милдеттеринде карабагандыктан изилденген эмес. Бирок мониторинг изилдөө иштеринин кийинки баскычтарында изилдөө жүргүзүү макулдашылууда.

Суроо: Топурак бонитети менен айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгүн байлашы барбы?

Жооп: рахмат. Ооба, байланышы бар. Топурак бонитети топурактын бардык касиеттеринин көрсөткүчүн камтыгандыктан ага жараша алына турган түшүмдүүлүккө божомол кылууга болот. Бүгүнкү күндө, топурактын бонитетинин белгилүү көрсөткүчүн Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 18.04. 2000 жылы “Айыл чарба жерлерин пайдаланууда бирдиктүү айыл чарба жер салыгынын ставкасын аныктоо жөнүндөгү” №213 токтомуна таянуу менен айыл чарба өсүмдүгүнүн түшүмдүүлүгүн, дан бирдиги боюнча эсептөөгө мүмкүнчүлүк бар.

Бялиева К. Ж. - а-ч.и.к., доцент, – “Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо” кафедрасы

Суроо: Ысык- Көл облусунун аймагында, башка изилдөөлөрдө топурактарда көмүртектин запасы аныкталганбы?

Жооп: Рахмат. Ойдунда тараган ачык коңур топурактардагы көмүртектин кору биринчи жолу жасалды. Иштин негизинде даярдалган көмүртектин запасы боюнча карта, кийинки изилдөөлөрдө дагы толукталып турушу кажет. Көмүртек боюнча даярдалган карта дагы республикада биринчи жолу даярдалган.

Суроо: Топурактаны органикалык көмүртек кайсыл усул менен жүргүзүлгөн?

Жооп: Рахмат. Тоо- өрөөндөгү ачык коңур топурактарындагы органикалык заттарды жана органикалык көмүртекти аныктоодо кургак күйгүзүү ыкмасы колдонулган.

Султанбаева В. А. - а-ч и.к., “Өсүмдүк өстүрүүчүлүк жана өсүмдүктү коргоо” кафедра башчысы, доцент

Суроо: Монокультуранын топурактын асылдуулугуна тийгизген таасири боюнча белгилүү изилдөө иши жүргүзүлгөнбү?

Жооп: рахмат. Мындай изилдөө байкоо жүргүзүүчү жерде 2006- жылы монокультура болгон картошка өстүрүлгөн жер менен дың жерлерди салыштыруу жүргүзүлгөн. Натыйжада көп жылдан бери картошка өсүмдүгү өстүрүлгөн топурактардагы гумустун камтылышы 1,74% түзсө, ошол эле топурактардын дың жерлеринде- 2,11 % түзгөн б.а. гумустун камтылышындагы жоготуу 18% түзөт.

Орынтаева К. Д. – ага окутуучу

Суроо: тажрыйба жүргүзүүчү жерде которуштуруп эгуу сакталганбы?

Жооп: Рахмат. Белгилүү болгондой, дыйкандардын чакан жер аянттарында которуштуруп эгүү системасы киргизилбей келет. Мониторинг иши усул боюнча бүгүнкү күндө дыйкандар жүргүзүп жаткан фермердик практикада топурактардын касиеттериндеги өзгөрүүлөргө багытталган.

Төрага: Дагы суроолор барбы?

13 суроо берилди, бардыгына жооп берди. Анда талкулоого өтөлү.

Пикир алмашуу

Төрага: Урматтуу коллегалар, талкууга коюлган диссертацияга торт пикир алынды.

Биринчи пикир айыл чарба илимдеринин доктору, профессор Карабаев Нуридин Абылаевичтен.

Экинчи пикир айыл чарба илимдеринин доктору, профессор м.а.

Дуйшембиев Нурдин Душембиевичтен.

Учүнчү пикир айыл чарба илимдеринин доктору Асаналиев Абдыбек Жекшеевичтен.

Төртүнчү пикир айыл чарба илимдеринин кандидаты Султанбаева Виктория Асановнадан.

1. Сөз профессор Н. А. Карабаевге берилет:

Пикирлер айтылганга чейин изилденүүчү С. А. Мамыткановдун илимий жетекчиси, айыл чарба илимдеринин доктору, профессор Карабаев Н. А. ишке даярдаган рецензия менен кыскача тааныштырып, бул иштин учурдагы актуалдуулугу, изилденүүчүнүн изилдөө мезгилиндеги жасаган иштерине кеңири токтолду. Изилдөө иштеринин жыйынтыктары 16 илимий журналдарда жарык көргөн.

С. А. Мамыткановдун илимий чөйрөдө көп жылдар бою иштеп топтогон илимий жана практикалык эмгеги, келекчекте топурак таануу жана агрономия илиминде жана билим берүү тармагында зор кызмат өтөрү талашсыз.

Диссертацияда келтирилген олуттуу илимий маалыматтар жана колдонулган изилдөө ыкмалары боюнча С. А. Мамыткановдун “Ысык- Көл ойдуңундагы топурактардын мониторинги жана анын илимий- практикалык мааниси” темасындагы диссертациялык иши 03. 02. 13- Топурак таануу адистигине туура келет жана ушул адистик боюнча диссертациялык кенеште коргоого сунуштайм.

1. Дуйшембиев Н .Д. – а. ч. и. д., профессордун м. а. – жүрүзүлгөн көп жылдык иштин баалуулугу талашсыз экендиги көрүнөт. Кыргыз тилинде топурак таануу боюнча алгачкы жазылган диссертациялык иштердин катарына кирет. Көп илимий конференцияларда апробацияга алынган.

Авторго айтылуучу төмөндөгүдөй сын пикирлер бар:

- Агрономия багытындагы кыргыз тилинде жазылган диссертация болгондуктан, стилистикалык жактан каталар бар жана айрым сүйлөмдөр узун, түшүнүүгө кыйынчылык туудуруучу стилде түзүлгөн.

- Автор диссертацияда колдонулган тоо- өрөөндөгү топурак, тоолуу- өрөөндөгү топурак деп аташы туура болот.

Жогорудагы айтылган сын пикирлер автор тарабынан оңой оңдолот жана диссертациянын баалуулугун көтөрүүдө кызмат кылат, деп ишенемин.

Сөз айыл чарба илимдеринин доктору Асаналиев Абдыбек Жекшеевичке берилет: Иштин бүгүнкү күндө алынып чыккан жоболору жана жыйынтыктары өтө илимий кызыгууну жаратат жана практикалык мааниси боюнча дагы баалуу. Изилдөө иштеринде эбегейсиз көлөмдүү изилдөө

материалдары талданганы, алардын негизиндеги жыйынтыктар өзгөчө практикалык жана илимий мааниге ээ. Иштин башында коюлган милдеттер толугу менен аткарылган. Коргоого сунуштайм.

3. Сөз айыл чарба илимдеринин кандидаты Султанбаева Виктория Асановнага берилет: иш Мамлекеттик тилде түшүнүктүү жазылган. Иштин алкагында бүгүнкү күндөгү көптөгөн акталдуу көйгөйлөр камтылган жана изилденген. Коргоого сунуштайм.

КОРУТУНДУ:

1. Диссертациялык иштин актуалдуулугу:

Айыл чарбасындагы жерлерди пайлануунун көйгөйүнүн маңызы, негизинен айыл чарба өндүрүшүнө таасир берүүчү топурак касиеттерин аныктоо менен топурак изилдөө боюнча илимий материалдарды жыйынтыктап, аларды салыштыруу жолу (мониторинг) менен топурак асылдуулугунун учурдагы деңгээлин баалоонун негизинде келип чыгат. Бул багытта белгилүү аймактагы топурак күрдүүлүгү боюнча ар тараптуу илимий маалыматтарды алуунун эң ыкчамдуу жана натыйжалуу ыкмасы болуп, топурактарга мезгил аралыгында мониторинг изилдөөлөрүн жүргүзүү болуп, эсептелет. Демек, топурак мониторинги жер ресурстарын башкаруу системасында топурактарды натыйжалуу пайдалануу менен аларды коргоо багытында өзгөчө илимий жана практикалык мааниге ээ.

Өлкөбүздүн айдоо жерлерин мониторингден өткөрүү программасында нормативдик- укуктук жана илимий- методикалык базасын түзүү менен Кыргызстандын айдоо жерлеринин күрдүүлүгүнө таасир берүүчү факторлорду эске алып, топурактарды райондоштурууну жана алардын күрдүүлүгүнүн өзгөрүүсүн тактоочу мониторингдин маалымат базасын түзүү иштери каралган. Ал топурактарга терс таасир берүүчү процесстердин жана кубулуштардын жалпы таасирин тактап билүүгө жана алардын жаратылышынын мыйзам ченемдүүлүгүн ачууга түрткү берет. Булар комплекстүү иш- чараларды иштеп чыгууга, жерлердин абалына жараша сапаттык деңгээлин көзөмөлгө алууга, топурактарды натыйжалуу пайдаланууга жана экологиясын коргоого түрткү берет.

Өлкөбүздүн эл чарбасында, экотуризмди өнүктүрүүгө жана реакциялык багытта маанилүү регион болуп эсептелген Ысык- Көл облусунда, антропогендик терс таасирдин кесепетинен айдоо топурактардын арыкташы жана экологиясынын начарлашы күчөгөндүктөн, мониторинг жүргүзүү учурдагы актуалдуу маселе болуп эсептелет.

Диссертациялык иштин илим изилдөө иштеринин планы менен байланышы: Изилдөө иши “Кыргыз Республикасынын айыл чарба багытындагы жерлеринин мониторингинин 1999- 2005 жана андан аркы жылдары боюнча программасынын” алкагында К. И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университетинде жана Республикалык топурак агрохимиялык станциясында жүргүзүлгөн.

2. Изденүүчүнүн өзүнүн кошкон салымы. Бардык талаа, кошумча жана лабораториялык изилдөөлөр автордун катышуусу жана анын жетекчилигинде ишке ашкан. Автор “Кыргыз Республикасынын айыл чарба багытындагы жерлеринде мониторинг жүргүзүү боюнча усулдук көрсөтмөнү” иштеп чыгуучулардын катарына кирет.

3. Алынган натыйжалардын негиздүүлүгүн жана ынанымдуулук даражасы, Изилдөө ишинин тактыгы жана ишенимдүүлүгү он жылдык талаа тажрыйбаларында алынган көрсөткүчтөрдү колдонуу менен жана жүргүзүлгөн изилдөө маалыматтардын басымдуу көлөмү, лабораториялык талдоолор менен далилденет.

Илимий иштин жаңылыгы. Биринчи жолу Кыргыз Республикасында, анын ичинде Ысык-Көл ойдуңунда тараган тоо-өрөөндөгү ачык конур топурактарда төмөндөгүдөй комплекстүү топурак- мониторингдик илимий изилдөө иштери жүргүзүлдү:

- топурак күрдүүлүгүнө терс таасир тийгизүүчү факторлорду табуу менен айдоо топурактарынын сапаттык абалына баа берилди;
- топуракта өкүм сүргөн сапаттык өзгөрүүлөрдүн өлчөмү жана багыты боюнча илимий алдын ала билдирүүлөр жасалды;
- тоо- өрөөндөгү ачык конур топурактар тараган агроэкосистемада көмүртектин сапаттык жана сандык өзгөчөлүктөрү, алардын өзгөрүшү, ошондой эле, көмүртектин атмосферага тароо эмиссиясы аныкталды;
- облустун айдоо жерлерин натыйжалуу пайдаланууга, жакшыртууга багытталган комплекстүү иш- чараларды иштеп чыгуу жана илимий изилдөө иштери аркылуу топурактын мониторингин жер ресурстарын туруктуу башкарууда пайдалануу сунушталды.

4. Практикалык мааниси. Изилдөөнүн жыйынтыктары республикабыздын топурактарына мониторинг жүргүзүү боюнча программаны киргизип, ишке ашырууда жана Ысык- Көл ойдуңунда тараган тоо- өрөөндөгү ачык конур топурактардын, жана республиканын башка аймактарында кездешкен ачык конур топурактардын күрдүүлүгүн көтөрүүгө арналган агротехникалык иш- чараларды иштеп чыгууда пайдаланылат. Мониторинг

иши ачык коңур топурактарда республикада биринчи жолу жүргүзүлгөндүктөн, ишти жүргүзүүдөгү жетишкендиктер жана мүчүлүштүктөр, өлкөнүн башка топурак түрлөрүн изилдөө учурунда колдонулгандыктан өзгөчө практикалык мааниге ээ. Ошондой эле, топурактарга мониторингдик изилдөөлөрдү жүргүзүү ыкмасы- жер ресурстарын жалпы башкаруу системасындагы топурактарды натыйжалуу пайдалануу жана алардын экологиясын коргоо багытында өзгөчө илимий жана практикалык мааниге ээ экендиги аныкталат.

5. Изилдөөнүн жыйынтыгынын жарыяланышы. Диссертациянын негизги илимий натыйжалары 16 мезгилдүү илимий басылмаларда, анын ичинде 2 макала Россия Федерациясында, негизинен 6 рецензиялануучу илимий мезгилдүү басылмалардын тизмесине кирген илимий мезгилдүү басылмаларда жарыяланган.

6. Диссертациялык материалдардын жыйынтыгын илимий конференцияларда талкулоо. Диссертациялык эмгектин негизги жыйынтыктары: Эл аралык тоо жылына арналган Эл аралык илимий-практикалык конференциясында (Бишкек, 2002), И. Арабаев атындагы КМПУ 50- жылдыгына арналган Эл аралык илимий-практикалык конференциясында (Бишкек, 2002), “Советтик доордон кийинки Кыргызстан- өнүгүү перспективалары” деген илимий-практикалык конференциясында (Бишкек, 2006); “Кыргызстандын тоолуу аймактарында агрардык сектордун өнүгүү перспективалары жана көйгөйлөрү” деген Эл аралык конференциясында (Бишкек, 2007), “ К. И. Скрябин атындагы КАУ 75-жылдыгына карата Эл аралык илимий-практикалык конференцияларында (Бишкек, 2008), жылда өтүүчү КАУ жаш окумуштуу жана студенттердин илимий- практикалык конференциясында (2004), Оренбург мамлекеттик агрардык университетинин Известия журналында (2019), Бишкек гуманитардык университетинде (вестник БГУ, Бишкек, 2007) И.Арабаева атындагы КМПУ, Алатоо эл аралык университетинде (Вестник. Бишкек, 2002, Табыгый илимдер журналдарында, г. Бишкек, 2003, Alatoo Academic Studes илимий журналы, 2020) талкууланып баяндалып, жарыкка чыккан.

Мындан сырткары, “Топурак таануу” (Бишкек ш., 2008) окуу куралы даярдалып басылып чыккан.

7. Диссертациялык иштин адистикке дал келүүсү. Диссертацияда бардык келтирилген маалыматтар, колдонулган изилдөө методикалары боюнча

03.02.13 - топурак таануу адистигине туура келет жана ушул адистик боюнча коргоого сунушталат.

8. Диссертациянын илимий жана практикалык деңгээлин, изденүүчүнүн илимий зиректигин эске алуу менен С. А. Мамыткановдун диссертациялык ишин 03.02.13 - топурак таануу адистиги боюнча айыл чарба илиминин кандидаты деген илимий даражаны коргоого сунуш кылам.

Төрага: Урматтуу коллегалар, сунушталган корутунду боюнча добушунарды берип койуңуздарды суранабыз.

Добуш берилди: макул – 16, каршы – жок, калыс – жок. Бир добуштан кабыл алынды.

Бекитилди:

1. С. А. Мамыткановдун “Ысык-Көл ойдуңунун топурактарынын мониторинги жана анын илимий-практикалык мааниси” деген диссертациялык иши кубатталсын жана корутундусу бекитилсин.
2. С. А. Мамыткановдун “Ысык-Көл ойдуңунун топурактарынын мониторинги жана анын илимий-практикалык мааниси” диссертациясын 03.02.13 - топурак таануу адистиги боюнча айыл чарба илимдеринин кандидаты деген илимий даражаны коргоого сунуш кылынат.

Төрага: а. ч. и. к., топурак таануу,
агрохимия жана дыйканчылык
кафедрасынын башчысы, доцент

К. М. Мамбетов

Катчы: ага окутуучу

М. С. Молдоканова

